

Sygn. akt V CSK 37/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 grudnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Barbara Myszka

SSN Anna Owczarek (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa W. T. & T. Polska Sp. z o.o. z siedzibą
w O.

przeciwko B.-O.S.A. z siedzibą w T.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 5 grudnia 2013 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej od wyroku Sądu Apelacyjnego

[...]

z dnia 10 sierpnia 2012 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego
rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu; pozostawia temu Sądowi
rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w O. w dniu 15 grudnia 2010 r. wydał w postępowaniu nakazowym nakaz zapłaty, którym nakazał pozwanej B.-O. Spółce Akcyjnej z siedzibą w T. aby zapłaciła powódce W. T. & T. Polska Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w O. kwotę 208.804,72 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 24 kwietnia 2010 r. tytułem dalszej części wynagrodzenia, zatrzymanego jako zabezpieczenie („gwarancja dobrego wykonania”).

Po doręczeniu w dniu 3 stycznia 2011 r. nakazu zapłaty pozwana w piśmie skierowanym do powódki złożyła oświadczenie o potrąceniu wierzytelności w kwocie 104.900,66 zł tytułem kar umownych i wierzytelności w kwocie 103.904,06 zł tytułem odszkodowania za nienależyte wykonanie umowy. W zarzutach od nakazu zapłaty pozwana podniosła następnie m.in., że roszczenie powódki wygasło na skutek potrącenia.

Sąd Okręgowy, przyjmując niedopuszczalność wykazania potrącenia z uwagi na ograniczenia dowodowe w postępowaniu nakazowym, wyrokiem z dnia 2 czerwca 2011 r. utrzymał nakaz zapłaty w mocy.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 10 sierpnia 2012 r. uchylił wskazany wyrok w zakresie utrzymującym w mocy nakaz zapłaty co do kwoty 104.900,66 zł z ustawowymi odsetkami i w tym zakresie przekazał sprawę do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji, oddalił apelację pozwanej w pozostałej części. Sąd stwierdził, że zostały wykazane przesłanki uzasadniające wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, wymagalność roszczenia oraz że, w odniesieniu do podniesionego przez pozwaną zarzutu potrącenia, zastosowanie miały ograniczenia dowodowe przewidziane w art. 479¹⁴ § 4 k.p.c. i art. 493 § 3 k.p.c. Za częściowo zasadne uznał jednak zarzuty naruszenia prawa procesowego związane z oddaleniem wniosków dowodowych pozwanej, obejmujących dokumenty i zeznania świadków w zakresie odnoszącym się do wierzytelności objętej złożonym przez nią oświadczeniem o potrąceniu kar umownych. Podkreślił, że skoro z art. 471 k.c. wynika domniemanie winy dłużnika w zakresie niewykonania umowy, to powódka powinna wykazać, że do naruszenia ustalonych terminów doszło z przyczyn przez nią niezawinionych, oraz zmierzała do udowodnienia tego faktu zgłaszając dokumenty i osobowe środki dowodowe w

odpowiedzi na zarzuty. Tym samym, zdaniem Sądu odwoławczego, niezbędne było wydanie orzeczenia kasatoryjnego, gdyż nie została rozpoznana istota sprawy w zakresie obejmującym uwzględnienie roszczenia w kwocie 104.900,66 zł i potrącanej wierzytelności z tytułu kar umownych.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy, w toku którego przeprowadzono postępowanie dowodowe, Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 11 kwietnia 2012 r. uchylił nakaz zapłaty z dnia 15 grudnia 2010 r. co do kwoty 104.900,60 zł. z odsetkami ustawowymi od dnia 24 kwietnia 2010 r. i oddalił powództwo w tej części.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 10 sierpnia 2012 r. zmienił przedmiotowe orzeczenie jedynie w zakresie kosztów postępowania i oddalił dalej idącą apelację powódki. Sąd odwoławczy uzupełnił postępowanie dowodowe w zakresie obejmującym dokumenty objęte wnioskami dowodowymi powódki, zgłoszonymi w odpowiedzi na zarzuty. Sąd Apelacyjny wskazał, że zarówno on jak i Sąd pierwszej instancji ponownie rozpoznając sprawę były związane oceną prawną i wskazaniem co do dalszego postępowania, wyrażonymi uprzednio w uzasadnieniu sądu drugiej instancji (art. 386 § 6 k.p.c.).

W zakresie odnoszącym się do istoty sporu i podniesionych zarzutów Sąd Apelacyjny przyjął następującą podstawę faktyczną i prawną rozstrzygnięcia:

Strony łączyła umowa z dnia 3 sierpnia 2007 r., którą powódka zobowiązała się do wykonania prac projektowych związanych z budową zakładu przetwarzania oleju rzepakowego za wynagrodzeniem. Prace zostały podzielone na etapy, zastrzeżono kary umowne za zwłokę w wykonaniu przedmiotu umowy w wysokości 0,5% wynagrodzenia umownego netto od opóźnionego etapu lub jego części za każdy dzień pozostawania w zwłoce, nie więcej jednak niż 15% wynagrodzenia. Po wykonaniu umowy pozwana zapłaciła powódce należne wynagrodzenie pomniejszone o kwotę 208.804,72 zł, zatrzymaną tytułem kaucji na zabezpieczenie należytego wykonania umowy. Z protokołów przekazania poszczególnych etapów prac oraz z treści postanowień umowy stron wynikały okresy zwłoki powódki w wykonaniu poszczególnych etapów. W dniu 29 grudnia 2010 r. pozwana złożyła oświadczenie o potrąceniu wierzytelności z tytułu kar umownych za zwłokę w wykonaniu umowy m.in. z wierzytelnością powódki o zwrot kaucji na

zabezpieczenie. Bezsporne były terminy realizacji poszczególnych etapów prac. Podnoszona przez powódkę okoliczność, że opóźnienia w wykonaniu prac wynikały z przyczyn przez nią niezawinionych, nie znajdowała uzasadnienia w zgromadzonym w sprawie materiale dowodowym. Sąd Apelacyjny uzupełnił ustalenia Sądu Okręgowego w zakresie dotyczącym terminów przewidzianych prac, wysokości wynagrodzenia powódki za poszczególne etapy prac oraz wysokości naliczonych powódce kar umownych, opierając się na przedstawionych przez strony dokumentach, a także w zakresie przyczyn zaistniałego opóźnienia – zarówno w oparciu o dowody z dokumentów, w tym także dokumentów przedstawionych przez powódkę w odpowiedzi na zarzuty do nakazu zapłaty, jak i z zeznań świadków. W ocenie Sądu odwoławczego brak podstaw do pominięcia dowodów zgłoszonych przez powódkę w odpowiedzi na podniesiony przez pozwaną zarzut potrącenia i z zachowaniem art. 495 § 3 k.p.c., skoro miały uzasadniać twierdzenia o niezawinionym opóźnieniu.

Powódka wniosła skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego, zaskarżając go w całości. W skardze opartej na podstawie przewidzianej w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzuciła, jako mające istotny wpływ na wynik sprawy, naruszenie art. 493 § 3 w zw. z art. 485 i art. 2 ustawy z dnia 12 czerwca 2003 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz. U. Nr 139, poz. 1323 ze zm.), polegające na rozpoznaniu i uwzględnieniu zarzutu potrącenia zgłoszonego przez pozwaną w zarzutach od nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu nakazowym w sytuacji, gdy pozwana nie przedstawiła dowodu spełnionego przez nią wzajemnego świadczenia pieniężnego ani dowodu doręczenia powódce faktury lub rachunku, a ponadto przedstawiła do potrącenia wierzytelność nie będącą należnością z transakcji handlowej w rozumieniu przepisów wskazanej ustawy. Skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego według norm przepisanych.

W odpowiedzi na skargę pozwana wniosła o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył:

Jak trafnie wskazuje skarżąca judykatura zgodnie przyjmuje, że ocena prawna i wskazania co do dalszego postępowania wyrażone w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji wiążą jedynie sąd, któremu sprawa została przekazana i sąd drugiej instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy (art. 386 § 6 k.p.c.). Związanie to nie rozszerza się na Sąd Najwyższy przy rozpoznawaniu kasacji (i odpowiednio skargi kasacyjnej) – por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 1998 r., I CKN 595/97, OSNC 1998, nr 12, poz. 211; z dnia 6 sierpnia 1998r., I CKN 810/97, niepubl.; z dnia 11 stycznia 2001 r., I PKN 183/00, niepubl.; z dnia 3 lutego 2010 r., I PK 143/09, niepubl.

Przypomnieć należy, że (1) ziszczenie się pozytywnych przesłanek potrącenia, przy braku przesłanek negatywnych, oznacza powstanie tzw. stanu potrącalności i aktualizuje uprawnienie wierzycieli, (2) potrącenie ustawowe dokonywane przez jednostronne oświadczenie woli złożone drugiej stronie ma, co do zasady, charakter konstytutywny i skutkuje umorzeniem nawzajem obu wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej (art. 498 k.c.) ze skutkiem czasowym wskazanym w art. 499 k.c., (3) jeżeli do potrącenia dojdzie poza postępowanie sądowym obrona w nim może polegać na podniesieniu zarzutu nieistnienia roszczenia, czasami utożsamianym z tzw. zarzutem potrącenia. Wyczerpującą ocenę tej konstrukcji zawiera m.in. uchwała (7) Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2007 r., III CZP 58/07, OSNC 2008, nr 5, poz. 44. Na uwagę zasługuje również stanowisko Sądu Najwyższego, który stwierdził że podniesienie wskazanego zarzutu nie stanowi formy dochodzenia roszczeń, a środek obrony (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2006 r., III CSK 256/06, OSNC 2007, nr 7-8, poz. 116; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2008 r., II CSK 243/08, niepubl.). Nie budzi także wątpliwości, że poprzez potrącenie nie dochodzi do realizacji zobowiązania, gdyż nie jest ono zapłatą ani surogatem zapłaty, tylko wywołuje tożsamy skutek w postaci wygaśnięcia zobowiązania.

Odstępstwa od wskazanych zasad wprowadzono wolą ustawodawcy w postępowaniu nakazowym. Zgodnie z art. 493 § 3 k.p.c., poczynając od dnia 1 lipca 2000 r. do potrącenia mogą być przedstawione tylko wierzytelności udowodnione dokumentami, o których mowa w art. 485 k.p.c. (ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o zmianie ustawy – kodeks cywilny Dz. U. Nr 48, poz. 554).

Przepis powyższy orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 stycznia 2006 r., SK 55/04, OTK – ZU-A 2006, nr 1, poz. 1) został uznany za zgodny z Konstytucją RP. Nie ulega wątpliwości, że wskazany przepis, jako wprowadzający istotne ograniczenia środków obrony pozwanego w procesie, wymaga ścisłej wykładni (*exceptiones non sunt extendendae*). W szczególności uwzględnić należy, że nie ma w nim mowy o zarzucie potrącenia, tylko o „przedstawieniu wierzytelności (tu: udowodnionych właściwymi dokumentami) do potrącenia”. Przemawia to, jak wskazuje się w doktrynie, za związaniem zastosowania art. 493 § 3 k.p.c. z chwilą doręczenia pozwanemu odpisu nakazu zapłaty z odpisem pozwu i pouczeniem o zarzutach a nie wcześniejszym umorzeniem zobowiązania na skutek potrącenia. Wskazuje się, że stosowanie tych ograniczeń związane jest z zasadą sprawiedliwości proceduralnej, której wyrazem jest tzw. zasada równej broni stron. Zbędne jest odnoszenie się do, spornej w nauce prawa kwestii, czy powołany przepis reguluje skutki przedstawienia wierzytelności do potrącenia w sferze prawa materialnego czy procesowego. Podkreślić bowiem należy, że orzecznictwo obecnie jednolicie przyjmuje, że przewidziane w art. 493 § 3 k.p.c. wymaganie udowodnienia wierzytelności przedstawionej do potrącenia dokumentami wskazanymi w art. 485 k.p.c. nie dotyczy sytuacji, w której do potrącenia doszło przed doręzeniem pozwanemu nakazu zapłaty i pozwu (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05, OSNC 2006, nr 7-8, poz.119; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2007 r., II CSK 88/07, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2008 r., II CSK 610/07, niepubl.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2009 r., I CSK 487/08, Mon. Pr. 2009, nr 11).

W rozpoznawanej sprawie zatem ograniczenia miały zastosowanie, co oznacza, że pozwana mogłaby powołać i wykazać skuteczność oświadczenia w przedmiocie potrącenia jedynie dokumentami wskazanymi w art. 485 § 1 - § 3 k.p.c. Jedynie taka sytuacja procesowa uzasadniałaby prowadzenie dowodów przeciwnych, zgłoszonych przez powódkę w piśmie procesowym stanowiącym odpowiedź na zarzuty od nakazu zapłaty. Sąd odwoławczy, który sam nie wskazał wprost w oparciu o który przepis oceniał zgodność środków dowodowych zgłoszonych przez pozwaną z prawem procesowym, w uzasadnieniu orzeczenia

odwołał się jedynie do związania stanowiskiem Sądu Apelacyjnego uprzednio rozpoznającego sprawę, którego stanowisko w odniesieniu do dopuszczalności wykazywania potrącenia jest wewnątrznie sprzeczne i częściowo, w szczególności w zakresie odwołania do art. 485 § 2a k.p.c., niezrozumiałe. Przepis powyższy zezwalał na wydanie nakazu zapłaty na podstawie dołączonej do pozwu umowy, dowodu spełnienia wzajemnego świadczenia niepieniężnego oraz dowodu doręczenia dłużnikowi faktury lub rachunku, jeżeli powód dochodzi należności zapłaty świadczenia pieniężnego lub odsetek w transakcjach handlowych określonych w ustawie z dnia 12 czerwca 2003 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz. U. Nr 139, poz. 1323 ze zm.). Ustawa powyższa, mimo uchylenia ustawą z dnia 8 marca 2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz. U. 2013 r. poz. 403), nadal mogłaby mieć zastosowanie w sprawie. Nie ulega wątpliwości, że wyjątkowy, restrykcyjny charakter wskazanego aktu prawnego, będącego źródłem szczególnych uprawnień wierzycieli i obowiązków dłużników w związku z terminami zapłaty w oznaczonych umowach handlowych (art. 1 - 3), powodował ograniczenia podmiotowe i przedmiotowe roszczeń dochodzonych bądź wierzytelności zgłaszanych do potrącenia na jego podstawie w postępowaniach sądowych. Ich następstwem była konieczność ścisłej interpretacji także normy procesowej zawartej w art. 485 § 2a k.p.c. w brzmieniu ówczesnie obowiązującym. Obowiązkiem Sądu, którego zaniechał, było dokonanie wykładni art. 485 § 2a k.p.c. w zakresie zwrotu „należności zapłaty świadczenia pieniężnego lub odsetek w transakcjach handlowych określonych w ustawie z dnia 12 czerwca 2003 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych”, a następnie rozważenie czy wierzytelności pozwanej mieszczą się w powyższym pojęciu i czy dokumenty przedstawione przez niego przy zarzutach, względnie odwołanie do dokumentów przedstawionych przy pozwie skutecznie wykazały umorzenie zobowiązania. Antycypowanie wskazanej oceny w postępowaniu kasacyjnym wykracza poza granice kognicji Sądu Najwyższego.

W tym stanie rzeczy, skoro wykazano naruszenie art. 493 § 3 w zw. z art. 485 i art. 2 ustawy z dnia 12 czerwca 2003 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz. U. Nr 139, poz. 1323 ze zm.) w stopniu mającym istotny wpływ na

wynik sprawy, skarga kasacyjna powódki podlega uwzględnieniu (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.).

O kosztach postępowania kasacyjnego postanowiono zgodnie z art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c.

db